

Nr 1040

Av herr **Wedén m. fl.**, i anledning av *Kungl. Maj:ts proposition nr 4, angående utbildningens organisation vid filosofisk fakultet m. m.*

(Lika lydande med motion nr 902 i Första kammaren)

1965 års riksdagsbeslut angående det högre utbildningsväsendets fortsatta utbyggnad fattades mot bakgrund av den starkt stegrade studenttillströmningen under hela 1960-talet. Regeringens förslag (proposition 1965/141), som riksdagen godkände, innebar bl. a., att man fastställde ett ramtal på 87 000 studerande vid 1970-talets början. I såväl propositionen som i riksdagsdebatten framhöll dåvarande departementschefen eftertryckligt, att ramtalet var ett uttryck för vad samhället hade resurser att genomföra, d. v. s. den tendens till ett än mer ökat studerandeantal, som kunde utläsas t. ex. från statistiska centralbyråns prognos, måste brytas. En huvudpunkt i propositionen var därför också att anvisa vägar, hur det framtida studerandeantalet skulle bringas i överensstämmelse med de ramar, som fastlagts. Hit hörde främst rationalisering inom universiteten/högskolorna, satsning på pedagogiskt utvecklingsarbete, studierådgivning samt införande av de fasta studiegångarna. Departementschefen betonade starkt, att de sistnämnda måste ses som ett alternativ till en spärr för de nu ospärrade fakulteterna; genom de fasta studiegångarna såg man en möjlighet att öka den s. k. genomströmningshastigheten, minska studieavbrotten och hålla studerandeantalet nere.

Redan kort tid efter beslutet var det ganska klart, att planeringen inte var realistisk. Studerandetillströmningen var väsentligt högre än vad som förutsatts, och i vissa ämnen uppnådde man snart nog ett studerandeantal som man enligt beräkningarna skulle uppnå först vid 1970-talets början. De studiebefrämjande insatserna, särskilt beträffande studierådgivningen, var helt otillräckliga för att därvidlag kunna medföra någon väsentlig förändring. De fasta studiegångarna har inte införts, trots att departementschefen i propositionen räknade med att de skulle "realiseras snarast möjligt".

Studerandeantalet är i dag ca 100 000, vilket är en väsentligt högre siffra än vad som avsågs. Det är givet att detta medfört en rad problem för universitetsmyndigheterna, särskilt som utbildningsdepartementet in i det längsta vägrade att erkänna att planerna spruckit. Det har framtvingat

ständiga improvisationer och nödlösningar, när det gäller såväl lärarutnyttjande som lokaler, samtidigt som den mer långsiktiga planeringen bundits till ett redan inaktuellt material. Det kan i detta sammanhang erinras om att dåvarande departementschefen herr Edenman i riksdagsdebatten 1965 framhöll, att med 100 000 universitetsstuderande "klarar vi inte undervisningen vid universiteten med bibehållen standard". (AK 8/12 1965)

Regeringens valhända handläggning av frågan om de fasta studiegångarna har sannerligen inte heller bidragit till att förbättra planeringsläget och universitetens utbildningssituation. I propositionen 1965 uppfattades de fasta studiegångarna främst som ett medel att öka studieeffektiviteten. Vi framhöll, att de fasta studiegångarna inte endast kunde betraktas som en metod att öka genomströmningshastigheten utan också måste ses i samband med den högre utbildningens differentierade målsättning och önskvärdheten att skapa mer yrkesinriktade studier vid de filosofiska fakulteterna. Vi framhöll också, att det var önskvärt att ge studiesystemet större flexibilitet än vad som avsågs i propositionen samt att frågan om studiegångarnas utformning skulle komma att få stor betydelse för den högre utbildningens inriktning över huvud och att dess principiella uppläggning därför borde behandlas av riksdagen. Dessa krav avvisades emellertid av regeringen, som tydligen betraktade utformandet av studiegångarna som en rent administrativ affär. I de direktiv, som gavs till universitetskanslersämbetet för utredningsarbetet lades ringa tonvikt vid flexibiliteten eller över huvud taget de pedagogiska målsättningsfrågorna. Den — delvis mycket överdrivna — kritik UKAS-förslaget utsattes för har lett fram till en successiv uppmjukning. Det förslag, som nu presenterats, skiljer sig inte bara avsevärt från UKAS-förslaget utan också från de riktlinjer riksdagen 1965 faktiskt fattade beslut om. Även detta vittnar om svagheter i regeringens handläggning av denna centrala fråga.

Principiella överväganden

Trots den långa tid som åtgått att arbeta fram ett slutgiltigt förslag för studiernas organisation kan det inte hävdas att det förslag som nu presenteras är någon väl genomarbetad reform. Det innebär en treårig primärexamen men ger generell möjlighet till komplettering med ytterligare ett och ett halvt års studier på grundexamensnivå. Viss bundenhet i ämnesval finns under de två första åren medan resterande två och ett halvt möjliga studieår i allmänhet blir helt fria. Vi anser denna ökade flexibilitet vara ett framsteg. Målsättningen är emellertid liksom tidigare att effektivisera studierna, minska studieavbrotten och öka studietakten och därmed genomströmningshastigheten. En sådan målsättning är motiverad såväl av hänsyn till den enskilde studerande som av allmänna utbildningspolitiska och sociala skäl.

Frågor rörande studievägar, examensfrekvenser och studietider måste emellertid betraktas i ett större pedagogiskt sammanhang. Åtgärderna måste grundas på omsorgsfulla analyser av orsakerna till studieavbrott och långa studietider. Man får emellertid inte förutsätta, att alla de studerande, som inte avlägger examina, därmed kan betecknas som studiemisslyckanden. Studiemålet kan från början ha varit mindre ambitiöst och syftat till universitetsutbildning i visst ämne som grund för vidare utbildning eller yrkesverksamhet. Det bör vidare påpekas, att den nuvarande påbjudna normalstudietiden — ett betyg per termin — i allmänhet inte tar hänsyn till olikheter i förkunskaper och andra studieförutsättningar och inte heller till att samma studiemål kan kräva olika lång tid i olika ämnesgrupper beroende på stoffets bredd och svårighetsgrad.

Enligt vår mening bör reformarbetet för den högre utbildningen i väsentligt större utsträckning baseras på grundsynen att *studiemålen* är det primära och vidare på att undervisningen organiseras så att man bättre beaktar studenternas individuella studiesituation. Studiemålen bör givetvis vara väl differentierade med hänsyn tagen bl. a. till arbetsmarknadens krav och de studerandes önskemål, och vi har i princip inget att invända mot det kortfattade resonemang föredraganden för i dessa avseenden. Likväl måste man konstatera att varken UKAS eller det nu föreliggande förslaget synes bygga på någon djupare analys av skilda utbildningsmål.

De utbildningslinjer som presenteras är de vanligaste i dag förekommande och främst inriktade att tillgodose lärarutbildningens behov (vid sidan av ekonomutbildningen). Detta begränsar allvarligt reformens värde. En allt större andel av de studerande vid de filosofiska fakulteterna kommer i framtiden att ägna sig åt yrkesverksamhet utanför skolan och de traditionella akademiska yrkena. Såväl ur den enskildes som samhällets synvinkel är det angeläget att detta också präglar utbildningens organisation. Planeringen måste bygga dels på bättre aktuella kunskaper om de studerandes önskemål och motivation för olika studieval, dels på sektorsvis gjorda arbetsmarknadsprognoser om framtida behov och efterfrågan. I detta arbete är det mycket viktigt att man söker bedöma den arbetsmarknadsefterfrågan som kan bli följd av en prioritering av vissa samhällssektorer, t. ex. på miljövårdens och den sociala vårdens område. Vi är medvetna om att ett utredningsarbete av detta slag förekommer inom U 68 men menar att det redan i samband med nu behandlade reformsteg borde ha varit möjligt att mera beakta dessa aspekter. Vi vill erinra om att statsmakterna redan kring 1960 avsåg att utveckla underlag för en differentiering av utbildningen inom de filosofiska fakulteterna men att detta arbete endast mycket ofullständigt har fullföljts. Det bör understrykas, att en mer differentierad utbildningsorganisation ingalunda är något förord för en snävt specialiserad yrkesutbildning. De studerandes önskemål om en brett användbar utbildning sam-

manfaller väl med arbetsmarknadens krav på flexibilitet, metodkunskap och förmåga till självständigt och kritiskt tänkande. För de många studerande som inte avser att bli lärare och som ofta kan vara osäkra på sitt yrkesval ger en utbildning inriktad mot breda sektorer på arbetsmarknaden en mer ändamålsenlig utbildning.

Enligt vår mening är det vidare angeläget, att man omprövar den princip som hittills varit vägledande för utbildningsplaneringen, nämligen att man först beslutar om tidsramen och sedan anpassar utbildningens innehåll och uppläggning efter denna. En helt motsatt princip är visserligen heller ej möjlig eller önskvärd; tidsstyrningen rymmer ett incitament till intern rationalisering och prioritering av innehållet. En avvägning mellan de skilda synsätten måste göras från fall till fall. Det är dock inte rimligt eller rationellt att utgå ifrån att alla utbildningsmål inom de vitt varierande filosofiska fakulteterna skulle kräva "normalt" tre studieår. Målsättningen bör i stället vara att fastställa normalstudietider för skilda utbildningsmål.

Ett exempel på hur man i detta sammanhang inte bör förfara utgör regeringens lärarutbildningsreform. Där sattes den ämnesteoretiska studiegången till 3 år för både högstadie- och gymnasielärare, och lärarutbildnings-sakkunnigas mycket omsorgsfulla analys av *krav* som kommer att ställas på olika lärarkategorier liksom de *utbildningsmål* dessa krav uppställer sköts helt åt sidan. Någon övertygande redogörelse för hur en tillfredsställande utbildning av lärare för allmänna gymnasiet skulle kunna ske inom den treåriga tidsramen gavs icke. Enligt vår mening, som också framfördes i samband med lärarutbildningsbeslutet 1967, bör man utgå från en ämnesteoretisk utbildning på fyra år för dem som avser att förvärva behörighet för tjänst på gymnasietadiet. Härigenom skapas också bättre möjligheter att erhålla den fördjupning i de av gymnasiets läroämnen, som motsvarar två eller flera universitetsämnen. Svårigheterna att på ett tillfredsställande sätt ordna detta inom den treåriga utbildningens ram framgår med all tydlighet av den föreliggande propositionen. Det gäller t. ex. blockämnet svenska, där det finns allvarliga skäl att ifrågasätta om det utbildningsomfång som föreslås är tillräckligt som underlag för gymnasielärare.

Enligt vår mening bör riksdagen anhålla hos Kungl. Maj:t om förslag om en ändring av kvalifikationerna för lärare som undervisar vid de allmänna gymnasierna, varvid utgångspunkten bör vara en 4-årig utbildning.

Anordnandet av en flexiblere studieorganisation skulle möjligen också underlättas om det nuvarande *examenssystemet* ersättes med ett system innebärande att vederbörande läroanstalt utfärdade bevis på de kurser, som den studerande genomgått med godkänt resultat, det antal poäng som uppnåtts och de kvalitetsbetyg som erhållits. Härigenom skulle det också bli lättare att vid utformningen av enskilda utbildningar och utbildningslinjer anpassa studieomfång — och därmed utbildningens längd — till det för

utbildningen uppställda målet, som kan vara mindre än det för 3-åriga studier uppställda. Denna fråga bör bli föremål för utredning inom U 68:s ram.

Vi har tidigare i olika sammanhang framhållit att vi anser införandet av mer fasta studiegångar vid de filosofiska fakulteterna som angeläget. Deras utformning bör emellertid, som ovan påpekats, i större utsträckning än vad som skett i föreliggande proposition ses i relation till mål och pedagogiska metoder.

Minst lika väsentligt som en fastare organisation av studierna än f. n. är att det kommer en upprustning till stånd av de filosofiska fakulteternas lärartilldelning samt en förbättring av deras pedagogiska resurser och metoder. Det är, mot bakgrund av vad som sagts och anförts från universitetsmyndigheternas och studenternas sida, lätt att ange en rad centrala brister i det nuvarande läget:

En stor del av undervisningen består av föreläsningar vilket lätt leder till passivitet hos studenterna i undervisningssituationen. Mycket av denna undervisning är i praktiken inget annat än kommentarer till kurslitteraturen. Genomförande av aktiverande studiemetoder med arbetsuppgifter individuellt eller i grupp försvåras ofta genom brist på lämpliga utrymmen och adekvata hjälpmedel. Det är ofta brist på referenslitteratur och för små anslag till material och andra hjälpmedel. Långt ifrån alltid klagas över kunskapskraven på ett tillräckligt tidigt stadium och inte heller utformas examinationen så att den verkligen prövar de kunskaper och färdigheter som man säger sig vilja uppnå. Studierådgivningen är fortfarande underdimensionerad och särskilt den aktiva uppsökande studierådgivningen samt möjligheter till individuell handledning bör byggas ut.

Bättre analyserade och preciserade studiemål, variationer i "normalstudietid" med hänsyn till skilda krav och syften med utbildningen och en rejäl pedagogisk upprustning är centrala förutsättningar för en effektiviserad universitetsutbildning som också ger de studerande större möjligheter till studieframgång och individuell variation. De fasta studiegångarna borde ingå som ett led i en sådan mer omfattande reform. Så är nu icke läget, och ansvaret för detta faller på regeringen. De förslag som nu förelägges riksdagen måste ses som provisoriska med möjlighet till vittgående förändringar i och med att U 68 framlagt synpunkter och förslag och än mera erfarenheter vunnits.

Vi vill i detta sammanhang understryka, hur angeläget det är att det fortsatta interna reformarbete som nu måste ske kommer till stånd i nära samverkan med studenterna. En del av den kritik, som riktats mot UKAS från vissa mindre studentgrupper, har varit orimligt överdriven och framförts i aggressiva former på ett sätt som står i klar motsatsställning till det metodiska och ansvarsmedvetna sätt studentorganisationer har arbetat

och fortfarande arbetar på. Det finns ingen som helst anledning att tillmötesgå de delvis antidemokratiska krafter, som står bakom den militanta kritiken. Däremot är det viktigt att den interna universitetsdemokratien utvecklas och att studenternas organisationer ges sin självklara rätt till medinflytande över det kommande arbetet.

Propositionens förslag

Rent allmänt kan konstateras att den föreliggande konstruktionen erbjuder fördelar framför det väsentligt mer stelbenta system regeringen tidigare avsåg att genomföra och som universitetskanslersämbetet på regeringens uppdrag fick utarbeta. Systemet möjliggör en viss flexibilitet och successiv anpassning. Den bär dock påtagliga spår av att ha utarbetats under stark tidspress. På en rad punkter ges inget preciserat besked om utbildningsdepartementets avsikter och detta gäller även en del väsentliga frågor.

Genom att antalet nybörjarämnena kraftigt begränsats är det emellertid sannolikt att fler än vad som förutsatts kommer att söka välja särskild utbildningslinje. Sker detta i betydande utsträckning bör nya utbildningslinjer inrättas i enlighet med de så manifesterade önskemålen. De överväganden som legat bakom de föreslagna nybörjarämnena är också skäligen svärgenomskådade, och då det nu föreliggande förslaget inte blivit föremål för någon remissbehandling är det svårt att uttala sig om förslaget på denna punkt är ändamålsenligt. Man kan t. ex. fråga sig varför alla blivande språkvetare skall inleda sina studier med ettdera engelska, franska eller tyska? Vilken önskvärd grund ger dessa ämnen för fortsatta studier i t. ex. ryska? De som önskar koncentrera sig på olika slaviska språk måste välja särskild utbildningslinje. Är detta ändamålsenligt? Liknande frågeställningar kan uppställas också för andra ämneskombinationer. Det är av stor betydelse att universitetskanslersämbetet här fortlöpande följer verksamheten och i nära samarbete med studenternas organisationer successivt framlägger förslag om revidering av utbildningslinjer respektive inrättande av nya allteftersom detta visar sig angeläget. Det är också angeläget att man ger de studerande god information om möjligheterna att studera särskild utbildningslinje. Studievägledarna måste ha god överblick över lämpliga alternativ inriktade mot skilda yrkesområden.

U-landslinje

Föredraganden understryker i diskussionen om utbildningens mål vikten av att utbildningen ges en mer internationell inriktning. Vi instämmer i detta men menar att detta också borde sätta större spår i de föreslagna utbildningsalternativen. Specialutbildning om u-landsproblematiken har hittills enhetligt endast tillgodosetts inom ramen för ekonomisk historia (u-landsalternativet). Alltsedan 1963 har inom detta ämne erbjudits möjlig-

heter till en bred översikt av den tredje världens ekonomiska utveckling, även innefattande politiska och sociala aspekter jämte en fördjupning om u-ländernas ekonomi i dag. Uppsala universitet har i dag ett 90-tal studerande på denna linje. De personella och institutionaliserade resurserna att bedriva studier med denna inriktning finns således redan. Det vore skada om denna utbildning skulle läggas ned. Vi föreslår därför att en ny linje tillskapas med denna inriktning, förslagsvis upplagd med 40 poäng i ekonomisk historia i första avdelningen och något eller några av ämnena statskunskap, sociologi, socialantropologi, kulturgeografi, ekonomisk geografi, nationalekonomi i den andra.

Ekonomutbildning

Enligt vår mening är det klart tillfredsställande att den nya ekonomutbildningen i fortsättningen skall vara ospärrad. Det förutsätter emellertid en väsentlig förstärkning av lärar- och materielresurser till den ekonomiska utbildningen. Linje 6 — både ekonom- och samhällsplaneraralternativen — har emellertid fått en alltför detaljerad utformning jämfört med övriga linjer. För det första har man i propositionen något feltolkat vad som menas med integrerad utbildning. Det innebär inte nödvändigtvis att kortare kurser inhämtats samtidigt utan att kortare kurser från olika ämnen får avlösa varandra — de traditionella ämnena bryts på så sätt ned i mindre bitar. I motsats till vad som sägs i propositionen (s. 72) har UKÄ uttryckligen — och på goda grunder — tagit avstånd från parallellläsning ("parallellläsning av kurser, vilket erfarenhetsmässigt verkar studietidsförlängande" /s. 11 i UKÄ:s skrivelse av 15 oktober 1968, jfr. *ibid.* s. 7/). För det andra torde stor enighet bland lärare och studenter råda om nackdelarna med att förlägga ett juridiskt avsnitt — helt ointegrerat — i början av studierna. Det obligatoriska juridiska momentet kan med fördel läggas senare i studierna i bättre anknytning till de ekonomiska tillämpningarna. För det tredje finns inga skäl till att binda tredje avdelningen till vissa ämnen. Ett beslut i enlighet med nuvarande förslag för linje 6 skulle innebära en olycklig låsning av en av de utbildningslinjer som torde komma att dra till sig ett mycket stort antal studerande. UKÄ bör svara för den detaljerade utformningen, varvid man också bör ge möjlighet att i större utsträckning studera nationalekonomi.

Deltidsstuderande

Föredraganden framhåller det angelägna i att man genom särskilda åtgärder bereder olika grupper möjlighet att studera på deltid. Vi instämmer i detta och förutsätter att universitetsmyndigheterna ges tillräckliga medel för att kunna arrangera särskild undervisning för dessa grupper i tillfredsställande omfattning. Det är väsentligt att möjligheterna till bl. a. vuxen-

utbildning på deltid noggrant klarlägges i den information som skall ges om det nya systemet. Studievägledare måste vara beredda att hjälpa till vid den individuella uppläggningsen av sådana deltidsstudier. Vi vill i detta sammanhang peka på en oklarhet i den föreliggande propositionen. Föredraganden säger, att den studerande skall ges möjlighet att bredda, fördjupa eller i vissa fall avsluta sin utbildning genom ytterligare några terminers studier efter examen upp till normalt 60 poäng. Det framgår icke klart om han med detta avser att en studerande som utnyttjar denna möjlighet och därefter önskar utbildas ytterligare på grundexamensnivå skulle sakna denna möjlighet. Detta vore emellertid en orimlig ordning. Personer, som uppnått sådant studieresultat och önskar ytterligare utbildas på grundexamensnivå, bör ges den rätten. Vi förutsätter att riksdagen klarlägger detta.

Examination

Examinationen måste i större utsträckning än hittills ses som en del av undervisningen och styras av dess mål. Starka pedagogiska skäl talar därför för att man eftersträvar att samtliga i ett visst undervisningsmoment normalt deltar i de prov som förekommer. En viktig sak som bör bli föremål för omedelbar utredning är hur man skall finna lämpliga former för besvär från de studerandes sida över betygssättningen.

Föredraganden hävdar att en studerande i huvudsak bör ha avslutat studierna i ett ämne, innan han eller hon övergår till nästa. Vi delar denna uppfattning, men finner likväl de regler som här föreslås gälla mindre ändamålsenliga. Enligt propositionen bör en studerande ha inhämtat $\frac{3}{4}$ av en studiekurs innan han får gå vidare till nästa. Detta medför emellertid en del olägenheter. En studerande som påbörjar läsningen i ett visst ämne under höstterminen och t. ex. på grund av sjukdom inte lyckas klara mer än t. ex. 13 poäng skulle tvingas att under en hel termin ägna sig åt att inhämta de resterande 7 poängen. Detta innebär givetvis ett misshushållande med tid. Man borde i stället åstadkomma en ordning, där en studerande som klarat mer än hälften av en studiekurs får möjlighet att påbörja nästa för att senast vid början av nästa termin komplettera de resterande poängen. Erforderliga kunskaper kan då inhämtas genom sommarstudier. Önskvärt är att stödkurser och annan hjälp för inhämtande av resterande kurser står till förfogande. Vi föreslår att det uppdrages åt universitetskanslersämbetet att närmare utforma förslag om hur detta lämpligen bör arrangeras.

Studiehandledning

Vi har ovan förordat väsentligt ökade insatser av studierådgivning och yrkesvägledning. Denna verksamhet måste ges med olika inriktning och på olika plan. För det första måste de ansvariga myndigheterna — UKÄ, SÖ och AMS — under den kommande våren genomföra en stort upplagd

upplysningskampanj rörande den nya studieordningens innebörd och upp-
läggning. Vi förutsätter att Kungl. Maj:t tillser att så blir fallet. Vidare
måste man utveckla studiehandledningen på universitetsnivån, och i propo-
sitionen föreslås också en förstärkning i dessa avseenden. Denna studie-
handledning måste ses som en del av själva undervisningen och syftar till
att hjälpa eleven med de särskilda svårigheter som kan uppstå under själva
ämnesstudierna. Men den måste också ge råd och hjälp vid ämnesval och
därvid givetvis kompletteras med en utbyggd yrkesvägledning. Det bör
ankomma på Kungl. Maj:t att här noga följa utvecklingen och skyndsamt
framlägga förslag om extra insatser i den mån så visar sig befogat.

Med hänvisning till ovanstående hemställer vi,

att riksdagen måtte

A. uttala

1) att de beslut som riksdagen fattar i anledning av
Kungl. Maj:ts proposition nr 4 måtte ses som proviso-
risk i avvaktan på de förslag som kan föränledas
av U 68;

2) att studerande som efter avlagd examen bedrivit
kompletterande studier intill 60 poäng (motsvarande ca
ett och ett halvt år) skall ha möjlighet till ytterligare
utbildning på grundexamens nivå lika väl som på högre
nivå;

B. i skrivelse till Kungl. Maj:t

1) hemställa om att förslag förelägges riksdagen om
upprustning av de filosofiska fakulteternas lärartilldel-
ning samt en förbättring av deras pedagogiska resurser
och metoder;

2) hemställa om inrättande av en ny internationell
utbildningslinje i enlighet med vad som i motionen an-
förts;

3) ge till känna vad som i motionen anförts rörande
vidgade möjligheter för den ekonomiska utbildningen;

4) hemställa om att frågan rörande besvär över beslu-
tade betyg blir föremål för utredning; samt

5) ge till känna vad som i övrigt i motionen anförts.

Stockholm den 7 februari 1969

Sven Wedén (fp)

Sven Antby (fp)

Sven Gustafson (fp)

i Göteborg

Elias Jönsson (fp)

Bertil Ohlin (fp)

Daniel Wiklund (fp)

i Ingemarsgården

i Stockholm

Per Ahlmark (fp)

Thorvald Källstad (fp)